

DOI: 10.31359/2411-5584-2021-46-3-57
УДК 339.94:661.12(477)

Т. М. КАМІНСЬКА

докторка економічних наук, професорка,
професорка кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: kamtm@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1359-834X>



ПОСЛУГИ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕС-КОНСАЛТИНГУ НА ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ¹

Статтю присвячено аналізу ринку послуг бізнес-консалтингу, яких потребують фармацевтичні підприємства України, що проводять експортно-імпортну діяльність. Схарактеризовано головних учасників цього ринку та види послуг, обґрунтовано тенденції розвитку ринку. Надано аналіз динаміки зовнішньої торгівлі фармацевтичної продукції України, її проблеми та вплив бізнес-консалтингу на вирішення їх.

Ключові слова: бізнес-консалтинг, послуги, зовнішня торгівля, консультаційні фірми, фармацевтичний ринок.

JEL Classification: D81, F00, F20, L86, M21

Постановка проблеми. На певному етапі розвитку кожна компанія стикається з альтернативою: обмежувати діяльність фірми межами національної економіки або виходити за ці межі, просуваючися на міжнародний ринок. Досвід успішних компаній у різних сферах бізнесу свідчить, що без ефективної зовнішньоторговельної діяльності подальша інтернаціоналізація бізнесу неможлива. Особливо це стосується гравців фармацевтичного ринку, бо він на сьогодні вже є глобальним і дуже потужно регулюється на національному, міжнародному рівнях і за допомогою торговельних угод. Настає час, коли багато фармацевтичних підприємств України вимушені вивчати консалтинго-

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (номер державної реєстрації 0111u000961).

© Камінська Т. М., 2021. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

вий ринок країни та звертатися до бізнес-консультантів із питань ефективної організації зовнішньоторговельної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми міжнародного бізнес-консалтингу на фармацевтичному ринку розглядаються, скоріше, практиками бізнесу, ЄБРР, іншими міжнародними інститутами, а вітчизняні науковці аналізують окремо – консалтинг і фармацію. Так, О. В. Макара (O. V. Makara), В. С. Рейкін (V. S. Raykin) систематизують світові тенденції консалтингового ринку, а саме його динаміку, реструктуризацію і диференціацію [1]. Інші питання консалтингу, зокрема міжнародного, розглядають також О. О. Карпенко (O. O. Karpenko) [2], К. М. Ковальська (K. M. Kovalska) [3], О. С. Марченко (O. S. Marchenko) [4], О. О. Охріменко (O. O. Ohrimenko) [5], Р. М. Пастушенко (R. M. Pastushenko) [5] та ін. Аналіз фармацевтичного ринку представлено в наукових працях таких науковців, як А. В. Вітюк (A. V. Vitryuk) [6], О. М. Ковинько (O. M. Kovinko) [7], О. В. Посилкіна (O. V. Posylkina) [8], А. І. Стахова (A. I. Stakhova) [7], К. Р. Траченко (K. R. Trachenko) [6]. Водночас точки перетину обох ринків, а також потенціал та різноманітність послуг консалтингу діяльності фармацевтичних підприємств України розглядаються у вітчизняній літературі поверхово, без розуміння їхньої неминучої взаємодії, яка має свої особливості та впливає на конкурентоспроможність виробництва і продажу ліків. Аналіз консалтингу зовнішньоторговельної діяльності фармацевтичних підприємств має фрагментарний і поодинокий характер, незважаючи на те, що проблема просування української продукції за кордон є вельми актуальною.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз ринку послуг консалтингу для фармацевтичних підприємств України, які прагнуть освоїти іноземні ринки та співпрацюють з імпортерами.

Виклад основного матеріалу. Ринки послуг консалтингу та фармацевтичних товарів – це зовсім окремі та самодостатні ринки. Вони мають різних суб'єктів – продавців, покупців, торговельних посередників і спрямовані на різні об'єкти продажу. Спільними характеристиками цих ринків є високі темпи зростання на міжнародному та національному рівнях навіть у кризові періоди, глобалізація, транснаціоналізація та цифровізація. Так, відповідно до даних статистичного порталу «Statista», за період 2011–2019 рр. ринок консалтингових послуг зріс зі 107 до 160 млрд дол., тобто на 49,5 %, потім трохи зменшився у 2020 р. зі 160 до 132 млрд дол., або на 17,5 %, під впливом економічної кризи та падіння світового ВВП (унаслідок пандемії коронавірусу COVID-19). Проте загальна тенденція на зростання (зі 107 до 132 млрд дол., або на 23,3 %) упродовж 2011–2020 рр. збереглася [9]. Найбільшими компаніями за обсягом наданих послуг у 2020 р. є «Deloitte & Touche» (47,6 %), «Pricewaterhouse Coopers» (43,03 %), «Ernst & Young» (37,2 %), «KPMG»

(29,22 %) [10]. Темпи зростання світового ринку консалтингових послуг значно випереджають темпи зростання світового ВВП.

Висока динаміка та випереджальні темпи зростання порівняно зі світовим ВВП характерні і для світового фармацевтичного ринку. За даними дослідження консалтингової компанії «Pricewaterhouse Coopers», якщо обсяги продажу ліків у 2011 р. дорівнюють 1,08 трлн дол., то у 2020 р. (за прогнозами) – майже 1,6 трлн дол., тобто збільшуються майже наполовину. Середньорічні темпи зростання світових продажів ліків за цей період складають 7,8 % [11]. Зростає і світовий експорт, і світовий імпорт лікарських засобів, причому торговельний баланс є активним.

В Україні товарообіг фармацевтичної продукції теж поступово зростає з 2010 по 2020 рр., про що свідчить таблиця, проте торговельний баланс весь час варіюється.

Динаміка зовнішньої торгівлі фармацевтичної продукції України

Рік	Експорт			Імпорт		
	Тис. дол. США	У % до відповідного періоду попереднього року	У % до загального обсягу	Тис. дол. США	У % до відповідного періоду попереднього року	У % до загального обсягу
2010	198520,2	-	0,35	2445836	-	3,52
2011	195144,1	98,30	0,29	2878998,2	117,71	3,49
2012	243458,2	124,76	0,35	3307942,1	114,90	3,91
2013	251526	103,31	0,40	3100812	93,74	4,03
2014	255591,6	101,62	0,47	2473307,8	79,76	4,54
2015	155441,6	60,82	0,41	1367034,5	55,27	3,64
2016	184182,8	118,49	0,51	1606956,3	117,55	3,24
2017	193111,2	104,85	0,45	1767455,8	109,99	3,56
2018	216178,0	112,5	0,5	1947012,5	110,2	3,4
2019	250792,2	116,0	0,5	2143147,0	110,1	3,5
2020	268229,2	107,0	0,5	2522804,2	117,7	4,7

Джерело: [12].

У 2010–2013 рр. торговельний баланс був переважно пасивним і складав відповідно –2247315,8; –2683854,1; –3064483,9; –2849286 тис. дол. Це свідчить про те, що фармацевтичні підприємства України в багатьох ви-

падках були неконкурентоспроможними на зовнішніх ринках і не в змозі забезпечити переважання експорту над імпортом. Водночас, починаючи з 2014 р., ми спостерігаємо активний торговельний баланс фармацевтичної продукції України. Він складає у 2014–2020 рр. відповідно 22 177 16,2; 1 211 592,9; 1 422 773,5; 1 574 344,6; 1 730 834,5; 1 892 354,8 і 2 254 575,0 тис. дол., тобто позитивне торговельне сальдо з 2015 р. повільно зростає, особливо у 2020 р., – на 1 042 982,1 тис. дол. протягом шести років.

При цьому зростає вплив консалтингових послуг на ефективний розвиток фармацевтичних підприємств України, їхній вихід на глобальний ринок. Поки що конкурентоспроможність нашої фармацевтичної продукції така, що основними її споживачами, окрім АТ «Фармак», є внутрішні суб'єкти, а за кордоном – азійські країни колишнього СРСР. До них левову частину експорту спрямовують корпорація «Артеріум», ПрАТ ФФ «Дарниця», ТОВ ФК «Здоров'я», ПАТ «НВЦ “Борщагівський ХФЗ”», ПрАТ «Лекхім-Харків», ПАТ «КМП» (компанії, які здійснюють найбільший обсяг експорту та імпорту ліків в Україні). Це пов'язано з наявністю жорсткої конкуренції на світовому фармацевтичному ринку, високими вимогами до організації виробництва та системи контролю якості лікарських засобів в Європейському Союзі (ЄС).

Разом із тим азійського вектора зовнішньоторговельної діяльності підприємств на сьогодні замало і не тільки тому, що він не є у пріоритеті експортної стратегії України. Сьогодні там усе більше панують експортери з Китаю, Туреччини, Росії, а, наприклад, в Узбекистані – з Сінгапуру та Південної Кореї. З ними важко конкурувати, бо вони проводять особливу цінову політику, а Китай до того ж пропонує не тільки фармацевтичні препарати, але й кредитні лінії з вигідними умовами функціонування місцевих підприємств. І хоча імпортна квота на фармацевтичну продукцію країн Азійського регіону є майже нульовою, спрацьовують інші протекціоністські методи (з боку угруповання ЄАС). Так, з 2013–2014 рр. транзитний рух до Казахстану та Киргизстану через Росію значно обмежено. Українські, зокрема харківські, фармацевтичні підприємства, дуже тісно співпрацюють з Узбекистаном, але, незважаючи на велику ємність ринку та значну потребу в імпорті, країна характеризується невисоким платоспроможним рівнем населення, високим рівнем присутності держави на ринку, пресингом на бізнес та політичною нестабільністю. У Туркменістані й Таджикистані політичний чинник взагалі є визначальним.

Ось чому формування сталого європейського вектора та диверсифікація зовнішньоторговельної діяльності фармацевтичних підприємств України загалом – ці амбіційні завдання потребують кваліфікованої допомоги з боку професіоналів. Треба також урахувати, що більшість керівників та працівників фармацевтичних підприємств не мають економічної освіти. Зазвичай

це медики та фармацевти, яким не вистачає знань з економіки, менеджменту і маркетингу на глобальному рівні. Їхня діяльність сьогодні залежить від стану ринку консалтингових послуг загалом, який послідовно зростає. Чинниками зростання є конкуренція та позитивна динаміка попиту на якість, нові ідеї, досвідченість консультантів (зокрема і з боку іноземних компаній і ТНК, які шукають своїх ніш на нових ринках), а також стрімке зростання ІТ-технологій та цифровізація бізнесу.

За даними українських дослідників, середньорічні темпи зростання на ринку консалтингу України складають 14 % [1, с. 99]. Вони теж випереджають зростання ВВП, що характерно і для світової тенденції. У 2018–2019 рр. обсяг попиту на консалтингові послуги було оцінено на рівні 585 млн дол., або 0,46 % ВВП, що відповідає середньоєвропейському рівню [1, с. 100]. Потім, у період локдаунів, у 2020–2021 рр. в Україні спостерігається загальне зниження ділової активності і, відповідно, попиту на консультаційні послуги. Наприклад, з 12 березня до 15 квітня 2020 р. темпи створення компаній знижались на 54,7 % порівняно з аналогічним періодом 2019 р., водночас закриття бізнесу частішало, у деякі дні – до 50 випадків [13]. Але коли карантинні заходи пом'якшуються, збільшується і ділова активність, і попит на консалтингові послуги.

Головними консалтинговими компаніями, які працюють, зокрема, на фармацевтичному ринку України, є такі: представництва великих іноземних компаній, особливо «великої четвірки», а також «McKinsey» та «Boston Consulting Group»; міжнародні банки, наприклад ЄБРР, який надає допомогу малому і середньому фармацевтичному бізнесу, а також бере участь у співфінансуванні діяльності консультантів; міжнародні донорські організації, які надають адресну консалтингову допомогу; вітчизняні консалтингові фірми універсального профілю; спеціалізовані консалтингові фірми, що надають послуги фармацевтичним підприємствам, часто – у межах певного регіону України; незалежні консультанти – експерти з окремих проблем функціонування фармацевтичного ринку.

Представництва іноземних консультаційних фірм вивчають привабливість і стратегії інвестування у фармацевтичний ринок України. Один із прикладів: київський офіс «Baker-McKenzie» надавав рекомендації акціонерам компанії «Biorpharma», одного з ключових виробників лікарських засобів в Україні, щодо виокремлення неплазмового бізнесу та його подальшого продажу світовому виробнику лікарських засобів і товарів для здоров'я «Stada AG». Ця угода, яку було завершено у грудні 2019 р., є однією з найбільших інвестицій міжнародного стратегічного інвестора у фармацевтичний сектор України [14]. Багато зарубіжних консультаційних фірм пропонують аудиторські та інші послуги у фармацевтичній галузі.

Іноземні консультативні фірми мають певні переваги перед українськими компаніями. Вони звикли працювати в конкурентному середовищі, мають багаторічний досвід реалізації успішних проєктів, зокрема в питаннях виробництва патентованих лікарських засобів і дженериків, дистрибуції фармацевтичних препаратів та формування аптечних мереж, оптимізації структури поставок, зокрема за кордон, а також підвищення якості маркетингових заходів та ефективності управління фармацевтичним бізнесом у міжнародних масштабах. На відміну від нерезидентів, вітчизняні компанії все ж таки дотримуються правил вітчизняного бізнес-середовища, навіть тіньової економіки, дії їх іноді зорієнтовано на формування неформальних відносин з урядом заради доступу до фінансових джерел, а не ринкову доцільність.

Представництва великих консалтингових компаній в Україні допомагають у формуванні європейських стандартів якості ліків, які відповідають нормам Директиви Комісії ЄС 91/356/ЄЕС. Вона прийнята в 1991 р. і встановлює основні принципи і правила належної виробничої практики (GMP – Good Manufacturing Practice) лікарських засобів. Причому йдеться про отримання сертифікатів GMP від самих представників ЄС, які приїжджають сертифікувати виробництво ліків, а також отримання сертифікатів для міжнародної торгівлі (CPP – Certificate of a Pharmaceutical Product). Часто іноземні структури не визнають вітчизняних сертифікатів.

Великі консалтингові компанії пропонують досить диференційований продукт, намагаючись отримати стійку конкурентну перевагу саме в конкретних видах консультування та за рахунок диверсифікації діяльності. Компанія «PwC Ukraine» пропонує допомогу в організації ефективних систем постачання і дистрибуції лікарських засобів, у захисті інтелектуальної власності, сертифікації та ліцензування [15]. Успішними проєктами компанії «KPMG Ukraine» є структурування операцій зі здійснення клінічних досліджень, оптимізація структури процесу дистрибуції лікарських засобів, перевірка правильності ведення бухгалтерського обліку, нарахування та сплати податкових зобов'язань, придбання мережі діагностичних центрів. Компанія забезпечує захист інтересів перед державними органами та в судах; незалежний та якісний аудит; форензик процедури; послуги з управлінського консультування [16]. Є також приклади послуг інших представництв іноземних компаній. З метою підвищення якості консультацій, яких вимагає фармацевтичний бізнес, вони відстежують та аналізують законодавчі нововведення; розробляють та упроваджують інноваційні продукти.

Важливо, що, крім надання послуг, представництва іноземних консалтингових компаній проводять також дослідження у фармацевтичній галузі й організують конференції. Так, «KPMG Ukraine» виступила організатором вебінару «Виклики для фармацевтичного бізнесу: фокус податківців на бух-

галтерському обліку, огляд нової концепції “постійного представництва”, актуальні податкові спори» [16]. Компанія «PwC Ukraine» провела дослідження інноваційного складника фармацевтичної промисловості України та розробила рекомендації з підвищення ефективності функціонування системи охорони здоров'я завдяки розвитку фармацевтичного сектору [15]. Ці рекомендації спрямовано на виведення підприємств України в лідери у сфері біофармацевтичних інновацій.

Але великі компанії водночас посилюють монополізацію ринку консалтингу України. Це має негативні наслідки у вигляді зростання цін на послуги, агресивного маркетингу, створення штучних бар'єрів входження нових фірм на ринок, обмеження добросовісної конкуренції. Недивно, що малі та середні фармацевтичні підприємства на кшталт ПАТ «Хімфармзавод “Червона Зірка”» (м. Харків) не є платоспроможними клієнтами великих компаній і позбавлені сторонньої допомоги. Частка цього підприємства у 2020 р. складала лише 2 % фармацевтичного ринку України, а частка експорту в обсязі реалізованої продукції – 2,2 % [17].

Тому цікавим є аналіз діяльності вітчизняних консалтингових компаній, які іноді більш привабливі для малих і середніх підприємств: вони проводять більш реалістичну цінову політику, бо працюють в умовах монополістичної конкуренції. Існують також інші переваги українських консультантів порівняно з іноземними компаніями, як то високий інтелектуальний та освітній потенціал, відносно висока якість; досвід роботи на національному ринку і кращі знання свого середовища, більш точні поради порівняно з іноземними спеціалістами. Слід також виділити необмежений доступ консультантів з України до вітчизняної інформації та наукової літератури. Багато з них практикувалися за кордоном, що надає можливість множити знання, розробляти нові підходи та унікальні методи розв'язання проблем з урахуванням світового досвіду, які при цьому можна використовувати вітчизняному фармацевтичному бізнесу. Наші фахівці краще розуміються на людських стосунках, психології українця та використовують систему особистих відносин для ефективної комунікації з працівниками фармацевтичних підприємств навіть після закінчення контракту.

Компанії українського походження здійснюють переважно ІТ-консалтинг, маркетинговий, юридичний, фінансовий консалтинг [1, с. 100]. З них на фармацевтичному ринку спеціалізується обмежена кількість – наприклад, «PharmHelp», «АПфарма Консалтинг», «Atlant-Finance» та ін. [18–20]. Їхня діяльність є багатонішевою, що дозволяє розподіляти фінансово-економічні ризики. Вони здійснюють аналіз фармацевтичного ринку, розробляють плани виведення продуктів на ринок, надають послуги передінвестиційного аудиту, діагностики бізнесу, супроводу угод M & A, а також HR-консалтинг, бізнес-навчання, тренінги для персоналу фармкомпаній. Важливими є консультації

з визначення і стратегії збільшення вартості бізнесу; підвищення ефективності служб продажу фармацевтичних препаратів; пошук каналів збуту та партнерів, юридичний супровід угод. Попит на діяльність спеціалізованих консалтингових фірм на фармацевтичному ринку дуже зростає – наприклад, на юридичний консалтинг. Так, серед нових практик, які відкривали юридичні компанії у 2020 р., переважали, крім податкового і екологічного права, практики приватних клієнтів – медицина та фармація [21].

Часто консалтингові компанії за допомогою концентрованого маркетингу знаходять вузьку спеціалізацію, що дозволяє їм певний час отримувати монопольні вигоди. Так, компанія «PharmHelp» надає послуги з автоматичного формування журналів реєстрації повідомлень та приписів Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, згідно з наказами МОЗ України № 584 «Про затвердження Правил зберігання та проведення контролю якості лікарських засобів у лікувально-профілактичних закладах» від 16 грудня 2003 р. та № 677 «Про затвердження Порядку контролю якості лікарських засобів під час оптової та роздрібною торгівлі» від 29 вересня 2014 р. [18]. Зазвичай робітники фармацевтичних підприємств витрачають багато часу на формування цих журналів, а консалтингова компанія реально заощаджує їм час і кошти. Вона надає доступ до журналів реєстрації розпоряджень за минулі роки, що дозволяє стежити за динамікою якості ліків, забезпечує пошук розпоряджень служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками – за найменуванням лікарського засобу на обраний період.

Що стосується зовнішньоторговельної діяльності фармацевтичних фірм як такої, то консалтингові компанії не виділяють цей напрям в окрему практику. На неї звертають увагу, коли торкаються таких питань, як митна оцінка та митне оформлення фармацевтичних товарів, митні режими, застосування митних тарифів, пошук партнерів і каналів збуту, зокрема за кордоном тощо. У деяких випадках експортно-імпортна діяльність фармацевтичних підприємств вважається частиною податкової практики. Крім того, на ринку консалтингу України представлено стратегії, спрямовані на вихід будь-яких українських компаній на іноземні ринки, інтеграцію та глобалізацію бізнесу, репутацію фірм за кордоном; на формування європейської якості продукту. Ці стратегії, зокрема, є цікавими для фармацевтичних фірм. Зараз зростає попит на послуги з розроблення, упровадження та супроводу нових експортно-імпорتنих схем, зокрема у зонах вільної торгівлі з ЄС, Канадою, Ізраїлем з метою мінімізації витрат виробництва і реалізації ліків, оптимізації бізнес-процесів, переходу на міжнародні стандарти виробництва ліків та фінансової звітності тощо.

Українські підприємства потребують також допомоги консалтингових компаній, які не спеціалізуються виключно на фармацевтичному ринку, але

вони надають консультаційні послуги з міжнародної логістики. До них можна віднести групу компаній «Pakline Logistics» (включають компанії «ТОВ Корса», «Express Moto», «Kub D24», «Kitexpress», «ТМ Pakline logistics»), які спеціалізуються кожна на своїй ділянці управління ланцюгами поставок. Це допомагає оптимізувати загальний ланцюг, скоротити витрати на доставку продукції до споживачів, зокрема за кордоном, збільшити ефективні інвестиції та нові технології в логістику підприємства, організувати ефективним чином транспорт та складські приміщення [22]. Логістичний консалтинг здійснює також компанія «GoodLogistic» [23]. Вона пропонує скорочення невиправданих витрат на логістику, грамотний добір обладнання для складських приміщень, перевірку кваліфікації робітників, аналіз доцільності створення власної системи перевезень на підприємстві або передачі логістичних процесів на аутсорсинг.

Проблема полягає в тому, що ринок логістичних послуг в Україні є дуже концентрованим через наявні бар'єри для міжнародних логістичних компаній і жорсткі ліцензійні умови щодо функціонування складів, які в змозі опанувати тільки великі компанії України. Так, за результатами аналізу АМКУ, постачання лікарських засобів у 2020 р., зокрема імпорт, здійснювали тільки два вітчизняних дистриб'ютори (ТОВ «БадМ» та СП у формі ТОВ «Оптіма. Фарм, ЛТД»). Вони мають суттєву ринкову владу та не зазнають значної конкуренції внаслідок відносно невеликого розміру ринкових часток конкурентів [22]. Така ситуація дозволяє великим фірмам тримати монополні ціни. Так, у грудні 2019 р. – березні 2020 р. зростання відпускних цін лікарських засобів відбувалося на всіх рівнях реалізації: ТОВ «БадМ» – до +10 %, але інколи до +47 %, ТОВ «Оптіма. Фарм, ЛТД» – до +24 % [24]. Монополізація ринку дозволяє також великим логістичним фірмам отримувати загальновідомий ефект масштабу, завдяки якому відбувається зменшення середніх витрат виробництва. Тому невеликим підприємствам, які хочуть освоювати ринок фармацевтичної логістики, необхідна допомога консультантів-професіоналів.

Останнім часом попит на логістичний консалтинг зростає завдяки такому потужному чиннику, як пандемія COVID-19 та необхідність доставки вакцин в Україну. У 2020 р. світовий обсяг продажів вакцин склав 54 млрд дол., він майже подвоївся порівняно з 2014 р. [25]. Крім коронавірусу, на цю динаміку вплинуло також поширення інших інфекційних хвороб, таких як грип, гепатит, свинячий грип, дифтерія та лихоманка Ебола. За прогнозами, світовий ринок вакцин у 2021 р. зросте до 60 млрд дол. [26]. Проте їх усе одно не вистачає, що спонукає національні логістичні компанії, які працюють на міжнародному ринку, дуже обережно здійснювати логістичні операції та протидіяти марним втратам продукції.

Складність консалтингу в Україні в умовах пандемії полягає в тому, що вірогідність отримання великих прибутків логістичними фармацевтичними

фірмами у короткий період є низькою. Для формування міжнародних логістичних ланцюжків потрібний тривалий час. Наприклад, вакцини німецької компанії «BioNTech» та її американського партнера «Pfizer» транспортують в особливих умовах, за низьких і навіть наднизьких температур, що впливає на збільшення витрат. І хоча раніше світові компанії мали досвід з фармацевтичною продукцією глибокої заморозки, але це був, скоріше, суміжний бізнес. Проте українські компанії такого досвіду зовсім не мали. Крім того, карантинні заходи ускладнюють роботу транспорту та складів, що збільшує витрати фірм на логістику.

Узагальнюючи аналіз міжнародного бізнес-консалтингу на фармацевтичному ринку України, треба звернути увагу на необхідність створення нової моделі зовнішньоторговельної діяльності підприємств. Її важливими складниками є: оцінка експортної готовності підприємств, дослідження іноземного середовища та відбір цільового фармацевтичного ринку, пошук контрагентів, експертиза зовнішньоторговельних угод, поточне консультування в період безпосереднього здійснення експортно-імпортних операцій, оцінка митних ризиків під час перетину ліками кордону, формування цін залежно від цільових іноземних ринків, асортименту фармацевтичної продукції, сервісу та конкурентної структури, підтримка інвестиційних проєктів злиття та поглинань.

Висновки. Основними тенденціями розвитку ринку консалтингових послуг для фармацевтичного бізнесу, у тому числі логістичного, є такі. По-перше, це стрімкий розвиток сегмента, що зумовлене високою динамікою і консалтингового, і фармацевтичного ринків. Зростає чисельність потенційних надавачів і споживачів послуг, розширюється діапазон предметних питань. Зміст послуг постійно оновлюється через високий рівень урегульованості фармацевтичного ринку та оновлення законодавчих актів. По-друге, виділення зовнішньоторговельної діяльності фармацевтичного бізнесу в окремий напрям консалтингової практики майже не є характерним і для великих компаній, які є представництвами іноземних структур, і для невеликих за розміром консалтингових фірм. Вони розглядають цей напрям як частину практики в охороні здоров'я і фармації загалом, а також податкової та митної практики, захисту інтелектуальної власності, сертифікації та ліцензування. При цьому консалтингові компанії не схильні розкривати інформацію про своїх клієнтів, особливо щодо вартості послуг. Лише одна компанія – «KPMG Ukraine» – наводить на офіційному сайті приклад вдалих проєктів, які стосуються гравців фармацевтичного бізнесу. По-третє, вагомими чинниками впливу на бізнес-консалтинг фармацевтичного та логістичного бізнесу, є пандемія COVID-19, ускладнення логістичного ланцюжка та форс-мажорне зростання попиту на певні види ліків і кисню. Вони потребують нової якості праці консультантів. По-четверте, з метою просування послуг та забезпечення лояльності клієнтів

консалтингові компанії проводять дослідження на ринку фармацевтичних послуг, організують вебінари та навчальні заходи, виступають у ролі модераторів панельних дискусій, розповсюджують аналітичну інформацію. Отже, ринок послуг консультантів для фармацевтичного бізнесу є динамічним сегментом ринку консалтингових послуг загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Рейкін В. С., Макара О. В. Консалтинг в Україні: оцінка стану та тенденції розвитку. *Економіка та управління національним господарством*. 2020. Вип. 39. С. 97–101. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2020/39_2020_ukr/18.pdf (дата звернення: 27.07.2021).
2. Карпенко О. О. Перспективи розвитку консалтингової діяльності в Україні на основі європейського досвіду. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 27. С. 54–58.
3. Ковальська К. В., Пастушенко Р. М. Тенденції розвитку ринку консалтингових послуг у контексті посткризового періоду в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 8 (60). С. 194–200.
4. Марченко О. С. Бізнес-консалтинг: навч. посіб. Харків: Право, 2019. 204 с.
5. Охріменко О. О., Кухарук А. Д. Міжнародний консалтинг: навч. посіб. Київ: НТУУ «КПІ», 2016. 184 с.
6. Вітюк А. В., Траченко К. Р. Суперечливі тенденції розвитку фармацевтичної промисловості України. *Вісник ВПІ*. 2018. Вип. 6. С. 35–43.
7. Ковінько О. М., Стахова А. І., Вовк А. П. Фармацевтичний ринок України як рушійний важіль розвитку економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 11. С. 56–59.
8. Посилкіна О. В., Літвінова О. В. Управління інтелектуальними ресурсами в фармації в умовах інноваційного розвитку: монографія. Харків: НФаУ, 2018. 360 с.
9. Size of the global consulting market from 2011 to 2020. URL: <https://www.statista.com/statistics/466460/global-management-consulting-market-size-by-sector/> (дата звернення: 27.07.2021).
10. Revenue of the Big Four accounting / audit firms worldwide in 2020. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/250479/big-four-accounting-firms-global-revenue/> (дата звернення: 27.07.2021).
11. From vision to decision: Pharma 2020. PwC. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/pharma-life-sciences/pharma2020/assets/pwc-pharma-success-strategies.pdf> (дата звернення: 27.07.2021).
12. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 27.07.2021).
13. Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на економіку України. Кабінетне дослідження Громадської організації «Центр прикладних досліджень» та Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. Липень 2020. 55 с. URL: <https://www.kas.de/documents/270026/8703904> (дата звернення: 27.07.2021).

14. Baker McKenzie консультувала акціонерів Biopharma щодо продажу фармацевтичного бізнесу Stada AG. BakerMckenzie. Newsroom. 2020. 30 січ. URL: <https://www.bakermckenzie.com/uk/newsroom/2020/01/biopharma> (дата звернення: 27.07.2021).
15. Офіційний сайт «PwC Ukraine». URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/> (дата звернення: 27.07.2021)
16. Охорона здоров'я та фармацевтика. URL: <https://home.kpmg/ua/uk/home/industries/life-sciences.html> (дата звернення: 27.07.2021)
17. Річна звітність емітента ПАТ «Хімфармзавод «Червона зірка». URL: https://smida.gov.ua/db/feed/showform/corpr_59491 (дата звернення 27.07.2021)
18. Офіційний сайт фармацевтичної консалтингової компанії «PharmHelp». URL: <http://pharm-help.com.ua/about/> (дата звернення: 27.07.2021).
19. Офіційний сайт «Upharma. Consulting Health Care». URL: <https://www.upharma-c.com/ua/> (дата звернення: 27.07.2021).
20. Офіційний сайт консалтингової компанії «Atlant-Finance». URL: <http://www.a-f.co.ua/ua/services/consulting/> (дата звернення 27.07.2021).
21. Лідери ринку. Рейтинг юридичних компаній – 2020. *Юридична газета*. 2020. №24 (730). URL: <https://yug-gazeta.com/content/UserFiles/Doc/726aee86a841620e4feed28baa74f0de.pdf> (дата звернення 27.07.2021).
22. Офіційний сайт «Pakline Logistics». URL: <https://pakline-logistics.ua/consulting-services> (дата звернення: 27.07.2021).
23. Офіційний сайт «GoodLogistic». URL: <https://goodlogistics.com.ua/uk/konsalting-2/> (дата звернення: 27.07.2021).
24. Річний звіт АМКУ за 2020 рік. URL: <https://amcu.gov.ua/news/richnij-zvit-amku-za-2020-rik> (дата звернення: 27.07.2021).
25. Global vaccine market revenues from 2014 to 2020. URL: <https://www.statista.com/statistics/265102/revenues-in-the-global-vaccine-market/> (дата звернення: 27.07.2021).
26. Coronavirus: Will someone develop a vaccine? *BBC News*. 2021. 13 February. URL: <https://www.bbc.com/news/business-51454859> (дата звернення: 27.07.2021).

REFERENCES

1. Reikin, V. S., & Makara, O. V. (2020). Konsaltnyh v Ukraini: otsinka stanu ta tendentsii rozvytku [Consulting in Ukraine: assessment of the state and trends of development]. *Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom – Economics and management of national economy*, 39, 97–101. Retrieved from http://market-infr.od.ua/journals/2020/39_2020_ukr/18.pdf [in Ukrainian].
2. Karpenko, O. O. (2018). Perspektyvy rozvytku konsaltnyhovoi diialnosti v Ukraini na osnovi yevropeiskoho dosvidu [Prospects for the development of consulting activities in Ukraine on the basis of European experience]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 27, 54–58 [in Ukrainian].
3. Kovalska, K. V., & Pastushenko, R. M. (2018). Tendentsii rozvytku rynku konsaltnyhovykh posluh u konteksti postkryzovoho periodu v Ukraini [Trends in the development of the consulting services market in the context of the post-crisis period in Ukraine]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, 8 (60), 194–200 [in Ukrainian].

4. Marchenko, O. S. (2019). *Biznes-konsal'tynh [Business consulting]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
5. Okhrimenko, O. O., & Kukharuk, A. D. (2016). *Mizhnarodnyi konsal'tynh [International Consulting]*. Kyiv: NTUU «KPI» [in Ukrainian].
6. Vitiuk, A. V., & Trachenko, K. R. (2018). Superechlyvi tendentsii rozvytku farmatsevychnoi promyslovosti Ukrainy [Controversial trends in the development of the pharmaceutical industry of Ukraine]. *Visnyk VPI – Bulletin of the VPI*, 6, 35–43 [in Ukrainian].
7. Kovinko, O. M., Stakhova, A. I., & Vovk, A. P. (2017). Farmatsevychnyi rynek Ukrainy yak rushiyni vazhil rozvytku ekonomiky [Pharmaceutical Market of Ukraine as a driving gap of economic development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo – Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy*, 11, 56–59 [in Ukrainian].
8. Posylkina, O. V., & Litvinova, O. V. (2018). *Upravlinnia intelektualnyimi resursamy v farmatsii v umovakh innovatsiynoho rozvytku [Management of intellectual resources in pharmacy in conditions of innovation development]*. Kharkiv: NFAU [in Ukrainian].
9. *Size of the global consulting market from 2011 to 2020*. (n.d.). Retrieved July 27, 2021, from <https://www.statista.com/statistics/466460/global-management-consulting-market-size-by-sector/>.
10. *Revenue of the Big Four accounting / audit firms worldwide in 2020*. Statista. (n.d.). Retrieved July 27, 2021, from <https://www.statista.com/statistics/250479/big-four-accounting-firms-global-revenue/>.
11. *From vision to decision: Pharma 2020*. PwC. (n.d.). Retrieved July 27, 2021, from <https://www.pwc.com/gx/en/pharma-life-sciences/pharma2020/assets/pwc-pharma-success-strategies.pdf>.
12. *Tovarna struktura zovnishnoi torhivli Ukrainy*. (n.d.). [Commodity structure of Ukraine's foreign trade]. Retrieved July 27, 2021, from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
13. *Vplyv COVID-19 ta karantynnykh obmezhen na ekonomiku Ukrainy. Kabinetne doslidzhennia Hromadskoi orhanizatsii «Tsentr prykladnykh doslidzhen» ta Predstavnytstva Fondu Konrada Adenauera v Ukraini*. (2020, July). [Impact of COVID-19 and quarantine restrictions on the Ukrainian economy. Cabinet research of the Public Organization «Center for Applied Studies» and Representative Office of the Conrad Adenauer Foundation in Ukraine]. Retrieved from <https://www.kas.de/documents/270026/8703904> [in Ukrainian].
14. Baker McKenzie konsultovala aktsioneriv Biopharma shchodo prodazhu farmatsevychnoho biznesu Stada AG. (2020). [Baker McKenzie advised BioPharma shareholders for the sale of Pharmaceutical Business Stada AG]. *Newsroom*. Retrieved from <https://www.bakermckenzie.com/uk/newsroom/2020/01/biopharma> [in Ukrainian].
15. Ofitsiynyi sait «PwC Ukraine» [Official site of «PWC Ukraine»]. Retrieved from <https://www.pwc.com/ua/uk/> [in Ukrainian].
16. *Okhorona zdorovia ta farmatsevyka*. (n.d.). [Health and Pharmaceuticals]. Retrieved July 27, 2021, from <https://home.kpmg/ua/uk/home/industries/life-sciences.html> [in Ukrainian].

17. *Richna zvitnist emitenta PAT «Khimfarmzavod «Chervona zirka»*. (n.d.). [Annual reporting of the issuer of PJSC «Khimfarmzavod Red Star»]. Retrieved July 27, 2021, from https://smida.gov.ua/db/feed/showform/corp_upr/59491 [in Ukrainian].
18. Ofitsiyniy sait farmatsevtichnoi konsal'tynhovoї kompanii «PharmHelp» [Official site of PharmHELP Pharmaceutical Consulting Company]. Retrieved from <http://pharm-help.com.ua/about/> [in Ukrainian].
19. Ofitsiyniy sait «Upharma. Consulting Health Care» [Official site of «Upharma. Consulting Health Care»]. Retrieved from <https://www.upharma-c.com/ua> [in Ukrainian].
20. Ofitsiyniy sait konsal'tynhovoї kompanii «Atlant-Finance» [The official site of Atlant-Finance consulting company]. Retrieved from <http://www.a-f.co.ua/ua/services/consulting/> [in Ukrainian].
21. Lidery rynku. Reitynh yurydychnykh kompanii-2020. (2020). [Leaders of the market. Rating of law firms-2020]. *Yurydychna hazeta – Legal newspaper*, 24 (730). Retrieved from <https://jur-gazeta.com/content/UserFiles/Doc/726aee86a841620e4feed28baa74f0de.pdf> [in Ukrainian].
22. Ofitsiyniy sait «Pakline Logistics» [Official site of «Pakline logistics»]. Retrieved from <https://pakline-logistics.ua/consulting-services> [in Ukrainian].
23. Ofitsiyniy sait «GoodLogistic» [Official site of «Goodlogistic»]. Retrieved from <https://goodlogistics.com.ua/uk/konsalting-2/> [in Ukrainian].
24. *Richnyi zvit AMKU za 2020 rik*. (n.d.). [Annual AMC report for 2020]. Retrieved July 27, 2021, from <https://amcu.gov.ua/news/richnij-zvit-amku-za-2020-rik> [in Ukrainian].
25. *Global vaccine market revenues from 2014 to 2020*. (n.d.). Retrieved July 27, 2021, from <https://www.statista.com/statistics/265102/revenues-in-the-global-vaccine-market/>.
26. Coronavirus: Will someone develop a vaccine? (2021, February 13). *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/business-51454859/>.

Стаття надійшла до редакції 29.07.2021

Стаття пройшла рецензування 23.08.2021

Стаття рекомендована до опублікування 27.08.2021

Т.М. КАМИНСКАЯ

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков

УСЛУГИ МЕЖДУНАРОДНОГО БИЗНЕС-КОНСАЛТИНГА НА ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОМ РЫНКЕ УКРАИНЫ

Статья посвящена анализу рынка услуг бизнес-консалтинга, которые востребованы фармацевтическими предприятиями Украины, осуществляющими экспортно-импортную деятельность. Охарактеризованы главные участники этого рынка и виды услуг, обоснованы тенденции развития рынка. Проанализирована динамика внешней

торговли фармацевтической продукции Украины, ее проблемы и влияние бизнес-консалтинга на их разрешение.

Ключевые слова: бизнес-консалтинг, услуги, внешняя торговля, консультационные фирмы, фармацевтический рынок.

T. M. KAMINSKA

Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of Economic Theory Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

INTERNATIONAL BUSINESS CONSULTING SERVICES ON THE PHARMACEUTICAL MARKET OF UKRAINE

Problem setting. The pharmaceutical market today is global. Further internationalization of the pharmaceutical business without effective foreign trade is impossible. Intensification of this activity encourages entrepreneurs to ask for business consultations and study the consulting market of the country in detail.

Recent research and publication analysis. Problems of international business consulting in the pharmaceutical market are more often considered by business practices, EBRD, and other international institutions. Usually, home scientists look at the development of pharmacy and consulting separately. The analysis of the potential and range of consulting services for foreign trade activities of pharmaceutical companies in Ukraine is a single, superficial, fragmentary rather than comprehensive.

Paper objective is an analysis of the market of consulting services for pharmaceutical companies in Ukraine that seek to master the foreign markets and cooperate with importers.

Paper main body. High dynamics and outpacing growth rates compared to world GDP are inherent to both world markets – pharmaceutical and consulting. In Ukraine, the turnover of pharmaceutical products is also gradually growing, but the trade balance varies. For a long time it had been mostly passive because of the low competitive advantages of the domestic pharmaceutical business in foreign markets, but now this situation is improving. At the same time, the influence of consulting services on this dynamics is growing, due to the formation of a sustainable European vector and the diversification of exports and imports of pharmaceuticals.

Representative offices of foreign consulting companies in Ukraine provide more services than domestic ones, such as licensing, obtaining GMP certificates; protection of intellectual property, protection of interests in front of the state bodies as well as in courts, etc. However, simultaneously, they are strengthening monopolization of the consulting market in Ukraine. This situation has negative consequences in the form of rising prices for services, aggressive marketing, the creation of artificial barriers to the entry of new pharmaceutical companies into the market, and restriction of fair competition.

The home consulting companies are sometimes more attractive to small and medium-sized enterprises because they operate in conditions of monopolistic competition and pursue an acceptable pricing policy. They are characterized by relatively high quality services and better knowledge of the internal environment. Many of our specialists have practiced

abroad, so they are able to combine foreign and domestic experience, understand the psychology of Ukrainians better and use a system of personal relationships for effective communication with employees of pharmaceutical companies. Nevertheless, a limited number of consulting companies specialize in the pharmaceutical market. They also do not separate foreign trade activity of pharmaceutical business in a detached area of their practice, but consider this area as part of practice in health care and pharmacy in general, as well as tax and customs practices, intellectual property protection, certification and licensing. Some companies provide consulting services on international logistics. It is necessary in the context of COVID-19 pandemic and in terms of acquisition by various firms the pharmaceutical logistics market, which nowadays in fact is an oligopoly.

Conclusions of the research. The main trends in the market of consulting services for the pharmaceutical business one can find a rapid development of this segment and the content of services, as well as the activation of logistics consultants in connection with complication the international logistics chain under the influence of the COVID-19 pandemic. The role of research, webinars, panel discussions, which form the loyalty of clients to consulting companies, is also increasing. There is a growing need for the help of consultants to create new models of foreign trade activity of the pharmaceutical enterprises.

Short Abstract for an article

The article is dedicated to the analysis of the market for business consulting services that are in demand by pharmaceutical enterprises in Ukraine and carry out export-import activities. The main participants in this market are characterized as well as types of services and the market development trends are substantiated. The dynamics of foreign trade of pharmaceutical products in Ukraine, its problems and the impact of business consulting on their solution are analyzed.

Key words: business consulting, services, foreign trade, consulting firms, pharmaceutical market.

Article details:

Received: 29 July 2021

Revised: 23 August 2021

Accepted: 27 August 2021

Рекомендоване цитування: Камінська Т. М. Послуги міжнародного бізнес-консалтингу на фармацевтичному ринку України. *Економічна теорія та право*. 2021. №3 (46). С. 57–72. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2021-46-3-57>.

Suggested Citation: Kaminska, T. M. (2021). Posluhy mizhnarodnoho biznes-konsaltnyhu na farmatsevychnomu rynku Ukrainy [International business consulting services on the pharmaceutical market of Ukraine]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3 (46), 57–72. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2021-46-3-57>.